

*До спеціалізованої вченої ради
Д 41.884.04 у Одеському державному
університеті внутрішніх справ
(65014, місто Одеса,
вулиця Успенська, 1)*

ВІДГУК

офіційного опонента - доктора юридичних наук, доцента

Василенка Віктора Михайловича – на дисертацію

**Коваля Марата Петровича «Основи доктрин адміністративного
судочинства у демократичних державах: компаративний аспект», подану
на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право**

Актуальність теми дисертації. Актуальність дослідження теми «Основи доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах: компаративний аспект» зумовлена низкою теоретичних і практичних чинників.

По-перше, в умовах посилення вимог до публічного врядування, зокрема щодо дотримання принципу правовладдя, адміністративне судочинство набуває центрального значення як інституційна гарантія захисту людських прав від свавілля органів публічної влади. У демократичних державах саме адміністративні суди покликані забезпечувати контроль за законністю дій адміністрації, що неможливо без опертя на сформовані доктрини, які визначають методологічні, аксіологічні та процедурні засади цієї діяльності.

По-друге, компаративний аналіз дозволяє виявити спільні риси та національні особливості доктрин адміністративного судочинства, що має важливе значення для країн із транзитивною демократією, які перебувають у процесі реформування судової влади. Вивчення практик держав, де адміністративна юстиція має усталений характер (Франція, Німеччина тощо),

дозволяє не лише ідентифікувати ефективні доктринальні моделі, а й осмислити проблеми, що виникають у результаті некритичного запозичення іноземного досвіду.

По-третє, в науковій літературі досі бракує комплексного дослідження основ доктрин адміністративного судочинства з урахуванням компаративного підходу. Більшість робіт зосереджені на аналізі правових норм або судової практики окремих країн, що не дозволяє сформувати цілісну картину еволюції й сучасного стану доктринального підґрунтя адміністративного судочинства як елементу конституційного правопорядку.

Таким чином, дослідження основ доктрин адміністративного судочинства у порівняльному вимірі є своєчасним і необхідним як для теоретичного обґрунтування сучасної моделі адміністративної юстиції, так і для удосконалення національного правозастосування відповідно до стандартів демократичного суспільства. Зазначені вище положення свідчать про актуальність теми дисертаційного дослідження М.П. Ковалю. Дисертація є своєчасною як у теоретичному, так і практичному аспектах, оскільки присвячена теоретичному осмисленню доктрин адміністративного судочинства, розуміння яких безпосередньо впливає на ефективність практичної діяльності з їх імплементації.

Актуальність роботи підтверджується також тим, що обрана тема дисертаційного дослідження відповідає державним і відомчим, зокрема, **науковим програмам, планам, темам**. Так, дисертація М.П. Ковалю виконана відповідно до:

- п. 16 Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, що затверджені Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019;

- напряму 2 Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року №179;

- загальноуніверситетської теми наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку

реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (реєстраційний номер 0123U103538),

- тем наукових досліджень структурних підрозділів Одеського державного університету внутрішніх справ факультетів: «Забезпечення прав і свобод особи в умовах транзитивного суспільства: сучасний вимір» (реєстраційний номер 0123U103760), «Забезпечення прав, свобод і інтересів людини в сучасних умовах адміністративно-правовими засобами» (реєстраційний номер 0123U103596), «Євроінтеграційні тенденції захисту приватних інтересів у правоохоронній діяльності» (реєстраційний номер 0123U103596).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, є обґрунтованими і переконливими. Сприяє цьому чітке і правильне використання дисертантом системи методів і підходів наукового пізнання. Зокрема, в основу гносеології предмету дослідження покладено принципи: об'єктивність, а також всебічність та повнота, які забезпечують отримання достовірних даних щодо досліджуваного явища та дозволяють висвітлити усі його сутнісні аспекти. Цілком відповідає сучасним досягненням у сфері епістемології використання дисертантом герменевтичного та аксіологічного підходів, які дозволили урахувати соціокультурну природу правових явищ.

Додає об'єктивності отриманих результатів використання дисертантом діяльнісного, системного й порівняльного підходів, що зумовлено пізнанням адміністративного судочинства в межах різних систем права (типів правових систем).

Дисертантом було використано й логічні методи аналізу та синтезу; абстрагування, екстраполяції, індукції та дедукції, що роблять можливим отримання первинної інформації про предмет гносеології та її опрацювання, формулювання відповідних висновків, узагальнень тощо.

Для обґрунтування положень і рекомендації дисертантом використано широке коло наукової літератури (у тому числі і зарубіжної), нормативно-

правових актів, інтерпретаційно-правових актів, а також актів застосування норм права, зокрема рішень судових органів. Результати дисертаційного дослідження ґрунтуються на даних, отриманих в результаті аналізу дисертаційних та інших наукових праць, у тому числі й у сфері загальної теорії права, філософії права тощо, які відображають наукові результати досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених.

Новизна і загальнонаціональне значення здобутих результатів. Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація М.П. Ковалю є одним з перших комплексних досліджень, у якому системно висвітлюється компаративний вимір доктрини адміністративного судочинства у демократичних державах і у якому сформульовано низку нових положень.

На особливу увагу заслуговує низка обґрунтованих положень і висновків, які у сукупності наочно демонструють наукову новизну, теоретичну і практичну значущість дисертаційного дослідження:

- дисертантом обґрунтовано особливості пропедевтичних засад компаративного вивчення доктрин адміністративної юстиції через необхідність використання бінарної класифікації за типом державно-правового режиму та за типом правової системи та урахування культурно-історичного контексту; функціонального аналізу; нормативно-правового регулювання; комплексного використання методологічного інструментарію; термінологічних відмінностей;

- автор надав власне обґрунтоване розуміння низки правових явищ з формулюванням дефініцій відповідних терміно-понять «методологія наукового пізнання», «правова доктрина» (теоретично обґрунтована, фундаментальна система ідей, принципів та концепцій авторитетних правників (*communis opinio doctorum*), якій іманентна нормативність та яка впливає на правотворчість і судову практику, а також динамічно розвивається), «доктрина адміністративного судочинства» (це фундаментальна, теоретично обґрунтована система ідей, принципів та концепцій, що відображають специфіку судочинства в адміністративних судах, впливаючи на тлумачення й застосування норм адміністративного права в судовій практиці та які спрямовані на забезпечення

належного функціонування адміністративного судочинства), «принципи доктрини адміністративного судочинства» (сукупність основоположних ідей, що відображають теоретичні засади, на яких ґрунтується розуміння адміністративного судочинства і які відображають спрямування та зміст доктрини адміністративного судочинства) та ін.;

- дисертантом обґрунтовано, що доктрини адміністративного судочинства за своїм сутнісним спрямуванням виступають фундаментом правового захисту громадян від незаконної (без)діяльності, рішень органів публічної влади, забезпечуючи баланс між індивідуальними правами та публічним інтересом з акцентом на властивості правової держави постійного дотримання вимог правовладдя, що *inter alia* обумовлює сприйняття правовладдя як квінтесенції доктрини адміністративного судочинства;

- автором напрацьовано низку змін до національного права з удосконалення адміністративного судочинства (розробка законодавчих механізмів щодо чіткого розмежування юрисдикцій, виконання міжнародних зобов'язань, удосконалення судового контролю за виконанням рішень судів, незалежності суддів та організаційно-матеріального забезпечення судів, широкого використання письмового провадження, цифровізації та впровадженні електронного суду, використання штучного інтелекту, розвитку медіації тощо);

- дисертант надав структурно-сутнісну характеристику системи принципів доктрини адміністративного судочинства (теоретичної обґрунтованості положень доктрини; системності та цілісності; принципу динамізму та еволюції; принципу верховенства права; принципу забезпечення права на справедливий суд; пріоритету прав людини);

- автор описав понятійно-категоріального апарату доктрини адміністративного судочинства з виокремленням його функцій (когнітивної, системної, комунікативної, ґносеологічної, гарантійної);

- дисертант наводить аргументи на користь положення про те, що зміст правових понять піддається впливу соціокультурних чинників, які виступають фактором необхідності переосмислення змісту таких понять і категорій як:

верховенство права, законність, адміністративне судочинство, публічно-правовий спір, суб'єкт владних повноважень, права людини, свободи, законні інтереси, повноваження.

Окрім вказаних, є й інші положення наукової новизни, які заслуговують на позитивну оцінку.

Розділи дисертації поєднані загальною метою дослідження і у них, відповідно до плану дослідження, розкривається його об'єкт і предмет. З погляду проблематики роботи дисертантом правильно визначено предмет і об'єкт дослідження. Так, об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері адміністративного судочинства, а також наукові знання про адміністративне судочинство, а предметом – основи доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах (компаративний аспект).

Відзначимо, що у підрозділі 1.2. «Методологія дослідження доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах» автором обґрунтовано розуміння методології наукового пізнання як системи теоретичних принципів, підходів і методів, що визначають засоби та способи досягнення об'єктивних, надійних і достовірних знань у наукових дослідженнях. При цьому методологію наукових досліджень автор цілком правильно відмежовує від методики наукового пізнання, яка характеризує тактичний аспект гносеології.

Основні положення, висновки і рекомендації, одержані у результаті дисертаційного дослідження М.П. Ковалю, можуть бути використані як у правотворчості та правозастосуванні, так і у науково-дослідній роботі та освітньому процесі при підготовці здобувачів вищої освіти, зокрема:

- у науково-дослідній сфері – для розроблення теоретичних і прикладних аспектів удосконалення окремих напрямів адміністративного судочинства в Україні;

- в освітньому процесі – для підготовки навчально-методичних матеріалів (зокрема підручників, навчальних і методичних посібників, рекомендацій тощо) з адміністративного судочинства, включаючи курси з компаративним підходом;

- у правозастосовній практиці – для підвищення ефективності функціонування адміністративних судів;
- у правотворчості – для вдосконалення нормативного регулювання у сфері адміністративного судочинства.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях зарахованих за темою дисертації.

Основні висновки, рекомендації та положення дисертації, опубліковані дисертантом у 39 наукових працях, з яких: 3 – монографії, 22 – наукові статті в фахових виданнях (з яких 6 – у періодичних виданнях іноземних держав, що включені до науково-метричних баз Scopus та Web of Science), 14 – тези доповідей.

Результати дослідження знайшли повне відображення у наукових фахових публікаціях автора, зміст і спрямованість яких відповідають вимогам Міністерства освіти та науки України, а також у виступах із доповідями на науково-практичних заходах, що загалом засвідчує належний рівень апробації дисертаційної роботи.

Частина робіт – які видані у періодичних виданнях іноземних держав, що включені до науково-метричних баз Scopus та Web of Science – опубліковано у співавторстві; при цьому дисертантом чітко визначено його внесок у дані дослідження та вказано на те, що результати дисертаційного дослідження отримані особисто; вирішення завдань здійснено самостійно.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення.

Слід вказати, що зміст дисертації М.П. Ковалю вказує на те, що автором обрана актуальна, але водночас і складна і багатоаспектна тема дисертації. М.П. Коваль звернувся до важливої проблеми, що сягає своїм корінням загальнотеоретичної юридичної науки та основ адміністративно-правової науки, впливаючи на стан юридичної практики. Обрана тема дисертації у повній мірі відповідає спеціальності 12.00.07, а також рівню докторської дисертації, адже проблемні й дискусійні питання цієї теми можна розв'язати лише проводячи дослідження високого рівня, яке до того ж повинно мати методологічний аспект.

Дисертацію написано державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю. Порівняння текстів дисертації та реферату свідчить про те, що їх основний зміст є тотожним. Основні положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження не повторюють результатів кандидатської роботи автора.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Аналіз дисертації та опублікованих праць М.П. Ковалю не виявив фактів порушення академічної доброчесності, зокрема плагіату чи фальсифікацій. У дослідженні належним чином зазначено джерела при використанні ідей, тверджень і фактів; дотримано вимог законодавства про авторське право; представлено достовірні результати наукової діяльності; методики та джерела супроводжуються відповідними посиланнями.

Однак, як і у будь-якому дослідженні нової та складної теоретичної проблеми, у дисертації М.П. Ковалю міститься низка дискусійних, неузгоджених і не достатньо обґрунтованих положень.

1. З огляду на задекларовану в дисертації компаративну методологію дослідження, а також на її загальну мету – виявлення засад доктрин адміністративного судочинства у демократичних правопорядках – особливу увагу слід було приділити глибшому аналізу законодавчих підходів зарубіжних держав.

Попри наявність окремих згадок про іноземне нормативне регулювання, у роботі використано лише мінімально можливий систематизований порівняльний аналіз конкретних нормативно-правових актів, які відображають доктринальні засади функціонування адміністративного судочинства в інших юрисдикціях.

Такий аналіз дозволив би не лише глибше розкрити зміст досліджуваних доктрин, а й забезпечити більш аргументоване виокремлення їхніх спільних та відмінних рис у контексті національних правових традицій. Відтак, вважає за доцільне вказати на необхідність ширшого залучення та докладнішого опрацювання нормативної бази зарубіжних країн, що значною мірою посилює б компаративну складову дисертації.

2. З урахуванням того, що метою дослідження є виявлення та осмислення доктринальних засад адміністративного судочинства у демократичних державах,

важливою складовою логіки наукового пошуку мала б стати демонстрація практичної реалізації цих доктрин у конкретному правопорядку, зокрема українському. У дисертації автор обґрунтовано формулює доктринальні положення, однак їм здебільшого бракує подальшої екстраполяції на національний контекст у прикладному аспекті. Виокремлений аналіз того, яким чином виявлені доктринальні засади функціонують або можуть бути реалізовані в національній правозастосовній практиці, істотно посилив би практичну значущість роботи. Тому доцільно було б включити самостійний розділ або підрозділ, присвячений аналізу практичного застосування сформульованих доктринальних положень у межах національного правопорядку.

3. У підрозділі 3.1 дисертант слушно звертається до проєкту Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства, який містить положення, дотичні до формування доктринальних засад адміністративного судочинства. Проте згадка про цей документ має фрагментарний характер і не супроводжується ґрунтовним аналізом його змісту. З огляду на те, що зазначений стратегічний документ є індикатором державної політики у сфері правосуддя, його детальніше дослідження дозволило б не лише уточнити перспективи впровадження доктринальних положень у національному контексті, а й оцінити узгодженість національних орієнтирів із порівнюваними підходами демократичних правопорядків. Тому доцільно посилити аналітичну складову щодо цього проєкту, розкривши його значення для розвитку доктрин адміністративного судочинства в Україні.

4. Зважаючи на те, що дослідження присвячене аналізу доктринальних засад адміністративного судочинства у демократичних державах, важливою теоретичною передумовою цього аналізу є осмислення фундаментальних принципів, які лежать в основі демократичного правопорядку. У зв'язку з цим принцип свободи має засадниче значення, оскільки визначає межі втручання держави у сферу прав та інтересів особи, а також обумовлює характер взаємодії між державою та індивідом у публічно-правових спорах. Однак у дисертації цей принцип або не розглядається, або згадується лише фрагментарно. Враховуючи

значущість принципу свободи для доктрини адміністративного судочинства, вважаю доцільним звернутися до його доктринального аналізу, що дозволило б поглибити теоретичну базу дослідження та забезпечити більш повне уявлення про ціннісні орієнтири демократичного адміністративного судочинства.

5. З огляду на предмет і цілі дисертаційного дослідження, пов'язані з аналізом основ доктрин адміністративного судочинства в демократичних правопорядках, особливого значення набуває співвідношення адміністративного судочинства з доктриною права державної адміністрації. Адже саме ця доктрина формує уявлення про межі та засади діяльності органів виконавчої влади, їхню відповідальність перед особою, а також обґрунтовує легітимність судового контролю за адміністративною діяльністю.

У роботі, хоча й порушуються окремі аспекти взаємодії адміністративного суду та органів публічної адміністрації, доктрина права державної адміністрації не набула самостійного теоретичного осмислення. Докладніший аналіз цієї доктрини значно поглибив би дослідження, дав змогу повніше розкрити підґрунтя адміністративного судочинства та його функціональну спрямованість у демократичній державі.

Проте зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи М.П. Коваля і спрямовані на те, щоб стати підґрунтям наукової дискусії та окреслити напрями подальших наукових досліджень адміністративної юстиції.

Загальний висновок.

1. Дисертація М.П. Коваля на тему «Основи доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах: компаративний аспект» є завершеною кваліфікованою працею, що виконана особисто дисертантом, і у якій здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукової проблеми, що має суттєве значення для науки адміністративного права та процесу. Дисертантом запропоновано низку нових теоретичних положень і висновків, а також рекомендацій підвищення ефективності заходів забезпечення прав людини через функціонування адміністративного судочинства.

2. За своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та розв'язанням проблемних питань, теоретичним рівнем і практичною значущістю, достовірністю та обґрунтованістю одержаних результатів дисертація М.П. Ковалю повністю відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 № 1197 (зі змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами) та іншим вимогам Міністерства освіти та науки України, а її автор – Коваль Марат Петрович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:

**перший проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент**

Віктор ВАСИЛЕНКО